

Uvod

Nakon krize oko protestantske reformacije, Katolička je crkva Tridentiskim saborom i radom posaborskih papa stekla čvrsto organizacijsko jedinstvo na čelu s papom. Biskupi su trebali održavati biskupijske sinode, vizitirati svoje biskupije i o svemu tomu izvješćivati središnju crkvenu upravu i osobno posjećivati pragove (*limina*) apostolskih prvaka Petra i Pavla u Rimu.¹ Sinode nisu postale stalna praksa, ali obveza da se posjećuju bazilike apostolskih prvaka i pritom podastre izvješće o stanju biskupije, ostala je do danas obvezom svakog rezidencijalnog biskupa. Ovisno o udaljenosti biskupija od Rima, ta se obveza trebala ispuniti u svakih tri do deset godina. Naše primorske biskupije bile su obvezatne na posjet i izvješće svake treće godine, a biskupije u unutrašnjosti svake četvrte godine. Senjska je biskupija u vrijeme uključenosti u Splitsku metropoliju imala trogodišnju obvezu, a kad je došla pod kaločkog odnosno ostrogonskog te poslije pod zagrebačkog metropolita, obveza je bila četverogodišnja.² Od 1911. za sve biskupije vrijedi razmak od 5 godina. Izvješća je primala Kongregacija Koncila i o njima izvješćivala Sv. Oca. Ona je također odgovarala biskupu na podneseno izvješće. U tom dopisu bili su odgovori na eventualna postavljena pitanja, ali i razne primjedbe na način pisanja i sadržaj izvješća. Izvješća su ispočetka slagana kronološki kako su stizala, i tim redom stavljana u fascikle ili kutije, a poslije (od konca 18. stoljeća) slagana su prema biskupijama. Tako je u Tajnom vatikanskom arhivu nastao

¹ "Limina" znači pragovi. U kršćanskom shvaćanju života najvažniji je onaj čas kad i čovjek prekorači prag koji dijeli zemaljski od vječnoga života. Ta mjesta bila su posebno slavna ako je netko taj iskorak u vječnost učinio kao mučenik. Na mjestu gdje su bili ti "pragovi" kršćani su poslije izgradili oltare (žrtvenike) i crkve. Dakako da su najslavniji oni "pragovi" u Rimu koje su prekoračili ušavši u vječnost apostolski prvaci sv. Petar i sv. Pavao. Na mjestu njihove mučeničke smrti izgrađene su poslije veličanstvene bazilike. K njima su hodočastili vjernici sa svih strana kršćanskog svijeta. Potridentinski pape biskupima su naložili obvezu da u određeno vrijeme posjete te pragove (*limina*) i da tom prigodom podnesu vrhovnoj crkvenoj upravi izvješće o stanju biskupije. Postoji, dakle, dvostruka obveza: posjetiti pragove apostola (*visitare limina apostolorum*) i podastrijeti izvješće o stanju biskupije, odnosno mjesne Crkve (*relatio de statu Ecclesiae*).

² V. Slavko KOVAČIĆ, *Najstariji izvještaji o stanju Makarske biskupije u Tajnom Vatikanskom arhivu*, Izvori za povijest Splitsko-makarske biskupije, br. 1, Split 1975, str. 9-23.

fond "Relationes ad limina".³ U njemu svaka biskupija ima svoju kutiju, a neke i više kutija. Senjska i Modruška biskupija imaju dvije kutije. Prva kutija ima br. 734 i u njoj su izvješća do uključivo Maurovićeve izvješća iz 1900, a druga kutija pod br. 799 ima za sada samo Vučićevo i Marušićevo izvješće. Ovdje ćemo objaviti i izvješća Petra Marianija (1654) i Martina Brajkovića (oko 1700), koja se ne nalaze u tom fondu. Izvješća su, dakle, poslali ovi biskupi: 1. Markantun de Dominis (1602), 2. Vincentius Martena (1615), 3. Petar Mariani (1654) 4. Hijacint Dimitri (1684), 5. Sebastijan Glavinić (1695), 6. Martin Brajković (oko 1700), 7. Benedikt Bedeković (1708), 8. Nikola Pohmajević (1728), 9. Ivan Anton Benzoni (1741), 10.-12. Juraj Vuk Čolić (1748, 1753. i 1757), 13. Pijo Manzador (1773), 14.-19. Ivan Krstitelj Ježić (1795, 1802, 1814, 1819, 1822, 1826), 20.-21. Juraj Posilović (1885. i 1890), 22. Antun Maurović (1900), 23. Roko Vučić (1913) i 24. Josip Marušić (1919).

Ukupno, dakle, ima 24 izvješća. Vidimo da se uvijek nije poštovalo ni trogodišnje ni četverogodišnje razdoblje. Naime, da su podnašana trogodišnja izvješća trebalo bi ih do 1919. biti 112, ili da su pak izvješća podnošena četverogodišnje, bila bi 84 izvješća. U našem slučaju prosječno postoji izvješće iz svakih 15 godina. Nije tako bilo samo sa senjsko-modruškim biskupima. Naime, iako je naredba o slanju izvješća i posjetu bazilika bila stroga, mogao se dobiti oprost. Obično se dobivala odgoda na 6 mjeseci. Takvih molbi i odgoda imamo u spisima veoma mnogo. Ali za neke senjsko-modruške biskupe nemamo ni odgoda ni izvješća. Moguće je da je izvješće odloženo u neki drugi fond ili se izgubilo, a moguće je da je biskup i zanemario obvezu.

Najstarije sačuvano izvješće jest ono Markantuna de Dominisa. Imamo podatak da je njegov stric Anton u lipnju-srpnju 1593. bio osobno u Rimu da posjeti "limina".⁴ Nije jasno je li on tada podnio pismeno izvješće o stanju biskupije. Naime, treba odvojeno promatrati posjet (*visitatio*) i izvješće (*relatio*). Redovito se to poklapalo, ali bit će i poslije slučajeva da biskup posjeti *limina*, osobno ili preko zastupnika, ali ne donese izvješće. Ako je ovaj put izvješće doneseno, ono se nije sačuvalo u fondu *Relationes ad limina*.

U spomenutom fondu najveća je praznina između Martene i Dimitrija (1615-1684) i između Ježića i Posilovića (1826-1885). Za razdoblje prve pra-

³ Izvješća su se nalazila u arhivu spomenute Kongregacije. Danas se nalaze u Archivio Segreto Vaticano (Tajni vatikanski arhiv) i to pod natpisom: *S. Congr. Concilio (sic) – Relat. Visit. ad limina*. U spisima su, naime, ne samo relacije nego i potvrde o posjetima bazilika apostolskih prvaka.

⁴ U Lib. VII. decretorum Congregationis Concilii, p. 128. piše: "Dentur litterae visitationis 2. triennii ad episcopum Segniensem, qui per seipsum constitutioni obtemperavit, cum absolute etc."

znine veća je vjerojatnost da je neko izvješće izgubljeno, odnosno da je poslano na uvid drugim nadležstvima, npr. Kongregaciji za širenje vjere (*Propagandi*). Tako u Propagandinom arhivu imamo podatak da je 1632. biskup Agatić poslao Ivana Tverdiolovića u Loreto i "ad limina"⁵, ali nisu nađeni ni relacija ni potvrda o posjetu bazilikama. Farlati je objavio jedno izvješće Petra Marianija (1642-1665) iz 1654.⁶ Ono se ne nalazi u ovom fondu, ali nam se čini da ga u širem smislu možemo shvatiti kao izvješće "ad limina", tim više što je u njemu riječ o važnom pitanju: odnosu biskupa prema glagoljašima. Zato ga izdvojeno objavljujemo u Prilogu. U navedenom fondu nemamo također izvješća Martina Brajkovića, ali nalazimo ga u Povijesnom arhivu Kongregacije za širenje vjere (*Propagandè*). Izvješće nema klasični raspored izvješća "ad limina", a nije ni napisano da se zadovolji odredba o takvim relacijama. Vjerojatno Brajković nije smatrao da treba posebno izvješćivati Svetu Stolicu, jer ju je u više navrata izvješćivao u povodu raznih slučajeva koje je trebalo riješiti.⁷ I to izvješće objavljujemo u Prilogu. Malo je čudna praznina u drugom razdoblju. Naime, od 1833. do 1869. bio je senjsko-modruški biskup poznati Mirko Ožegović. Od njega nemamo nijedno izvješće. Moguće je da je izvješće slano preko Bečke nuncijature, pa onda smješteno na neko drugo mjesto. To ipak nije jako vjerojatno, jer bi ostao bar neki trag u arhivu te nuncijature, a taj se arhiv također nalazi u Tajnom vatikanskom arhivu. Biskup Maurović se 11. travnja 1904. ispričava Kongregaciji što će zakasniti s izvješćem, ali šalje ga već 30. istog mjeseca. Dne 13. svibnja Kongregacija potvrđuje da je izvješće za 80. četverogodište primila,⁸ ali ipak to izvješće nije nađeno u kutiji 734, gdje bi se trebalo nalaziti.

Nedvojbeno je vrijednost tih izvješća, pa su ih povjesničari mnogo koristili. Ona veoma zorno otkrivaju pedagogiju potridentske Crkve. Biskup je dužan upoznati sebi povjereni narod redovnim posjetima župa. Potom treba prema određenom ključu sastaviti izvješće za središnju upravu Crkve. Iz Rima nakon toga dobiva upute koje treba prosljediti do istoga puka. Uzme li se u obzir da je time cjelokupno iskustvo Crkve – jer su u Rim sličnim putovima stizala izvješća sa svih strana svijeta – bilo posredovano svakoj biskupiji i pre-

⁵ SOCG, vol. 401, f. 415v.

⁶ Farlati, 144.

⁷ Izvješće se nalazi u Arhivu Propagande, *Scrittura Congressi, Ungheria, Transilvania*, vol. 2, ff. 403r-405r. Objavio ga je Farlati (str. 152-155) i Sladović u svom prijevodu na hrvatski (str. 46-52). Ostala Brajkovićeva izvješća nalaze se kod Farlatija na str. 149-152, 156-157, a kod Sladovića na str. 42-45.

⁸ V. BAS, Spisi 1904. br. 624 i 726. Kongregacija je odgovorila pod br. 1829/4. U potpisu je prefekt kard. Vannutelli i tajnik De Lai. Na zadnoj stranici preklopa u dnu stoji: *N. 936. Acquistapace.*

ko nje svakom kršćaninu, možemo zamisliti koja je to blagodat. Tako sustavna pedagogija na tako širokom prostoru zacijelo nije postojala nigdje drugdje.

Sustavnom objavljivanju izvješća naših biskupija prvi je pristupio mađarski povjesničar Tihàmer Alàdàr Vanyò. Godine 1933. objavio je izvješća biskupija koje su pripadale kruni sv. Stjepana.⁹ Tu nisu biskupije Splitske i Zadarske metropolije. Prva tri izvješća objavljena su u cijelosti i u originalnom jeziku, a za ostala do uključivo 1826. godine objavljen je samo sadržaj na mađarskom jeziku. Izvješća senjskih biskupa tu su na str. 353-402.

Izvješćima senjsko-modruškim bavio se i dr. Josip Burić, ali o tome nije ništa objavio.¹⁰ Do sada su ona najviše korištena u radu o senjskoj katedrali.¹¹

Iz drugih naših biskupija imamo objavljeno iz fonda "Relationes ad limina" više izvješća. Slavko Kovačić objavio je 1975. izvješća iz Makarske biskupije¹². Tu je ne samo 8 cjelovitih izvješća makarskih biskupa od 1626. do 1658, nego i popis svih izvješća od 1588. do 1782. o biskupijama nekadanjih metropolija sa sjedištem u Zadru i Splitu, a koja se nalaze u Vatikanском arhivu. Kovačić je naznačio i koja su izvješća objavljena. Neka izvješća iz Makarske biskupije objavio je i Bazilije Pandžić.¹³ Osim Kovačića¹⁴ i Pandžića, izvješća su cjelovito ili u sažecima objavili Atanazije Matanić¹⁵, Metod

⁹ *Relationes ad limina episcoporum de statu diocesium ad coronam S. Stephani pertinentium 1600-1850*. Monumenta Hungariae Italica, II., Pannonhalma 1933.

¹⁰ Zahvalan sam pokojnom dr. Josipu Buriću na pomoći u pripremi ovog rada. On je, naime, fotokopirao izvješća do 1822, uvezaò ih i dao mi na korištenje. Nekoliko je izvješća i ispisao, pa mi je to pomoglo pri odštavanju težih mjesta. U BAS našao sam (u ostavštini mons. Vladimira Kraljića) fotokopije izvješća do uključivo Manzadora iz 1773. godine. Za isto razdoblje našao sam tu i mikrofilm. O životu i djelu Josipa Burića v. CCP XXI., br. 40 (1997), str. 190-194.

¹¹ Mile BOGOVIĆ, Senjska katedrala u biskupskim izvješćima za Rim i u postupcima za biskupska imenovanja, SZ, XXII. (1995), str. 81-94

¹² S. KOVAČIĆ, n. dj.

¹³ U *Nova et vetera*, 30 (Sarajevo, 1980), str. 139-192. Pandžić je to ponovio u posebnoj knjizi "*Bosna Argentina: Studien zur Geschichte des Franziskanerordens in Bosnien und Herzegowina*" (Quellen und Beiträge zur kroatischen Kulturgeschichte, 6), Köln-Weimar-Wien-Böhlau, str. 267-320.

¹⁴ Valja napomenuti da je Kovačić poslije objavio članak: Crkva na skradinsko-kninskom području u XVII. stoljeću prema izvještajima skradinskih biskupa Svetoj Stolici, CCP, I. (1977), 1, str. 24-33. Tu su sažeci izvješća.

¹⁵ Apostolska vizitacija Dubrovačke nadbiskupije god. 1574/4. prema spisima sačuvanim u Tajnom vaticanskom arhivu, u *Mandićevu zborniku* (Radovi Hrvatskog povijesnog instituta u Rimu, I.-II.), Rim 1965, str. 193-209; Isti, Izvještaji dubrovačkih nadbiskupa i biskupa u Vatikanskom arhivu (1591-1900), *Radovi Hrvatskog povijesnog instituta u Rimu*, III.-IV., Rim 1971, str. 159-178; Isti, Izvještaji zagrebačkih biskupa i nadbiskupa sačuvanih u vaticanskom arhivu, BS, XLV. (1975.), br. 1, str. 117-126; Isti, Izvještaji kotorskih biskupa o Kotorskoj biskupiji sačuvani u Tajnom vaticanskom arhivu (1592-1894), u zborniku *U službi čovjeka*, Zbornik nadbiskupa-metropolite dr. Frane Franića, izd. "Crkve u svijetu", Split 1987, str. 421-444.

Hrg¹⁶, Antun Dević i Ilija Martinović¹⁷. Izvješća istarskih biskupa objavio je Ivan Grah¹⁸.

Postoji pokušaj da se iz svih izvješća južnoslavenskih katoličkih biskupija izdvoji ono što se odnosi na "istoriju srpskog naroda". Taj pokušaj učinio je Marko Jačov.¹⁹ On je donio dijelove izvješća Martene (str. 29-30), Dimitrija (str. 99, gdje se govori o shizmaticima u Brlogu), Glavinića (163-164), Bedekovića (186), Benzonija (282-283) i Čolića iz 1760. (304). To zapravo nije izvješće, nego Čolićevo opravdanje što nije mogao obići biskupiju i poslati izvješće o stanju. Jačov izvlači samo dijelove – i to ne sve – u kojima je riječ o shizmaticima, jer on pretpostavlja da su to Srbi.²⁰

Niz *Relationes ad limina* želi dati što cjelovitiju sliku svih naših biskupija i svake posebno, zato se na početku daje dulji osvrt o povijesti biskupije i sažeti pregled izvora i literature i kronotaksa biskupa. Ovdje je dana kronotaksa biskupa Senjske, Krbavske ili Modruške i Otočke biskupije, a biskupi koji su poslali izvješće o stanju tih biskupija obrađeni su u posebnom poglavlju. Uz svako izvješće donosi se najprije opis i sadržaj izvješća. Tada slijedi cjeloviti tekst izvješća. Na koncu je, ako je pronađen, odgovor Kongregacije na izvješće. U životopisima se ukratko iznose i prilike u biskupijama, da bi se olakšalo razumijevanje izvješća, te da se prikaže i povijest biskupija. Zbog toga smo u Prilogu donijeli još dva izvješća, Petra Marianija i Martina Brajkovića, iako u strogom smislu nisu *relationes ad limina*. Ona su uključena zbog važnosti za vrijeme u kojem su ti biskupi djelovali.

Smatrali smo potrebnim dati što preciznije podatke o stanju izvornog teksta, što je izneseno u opisu izvješća. Bilo je prijedloga da se donesu paralelno

¹⁶ O izvješćima đakovačkih i zagrebačkih biskupa i nadbiskupa u Vatikanskom arhivu, CCP, br. 2. (1978), str. 64-74 ; Izvještaj biskupa Jurja Haulika Svetoj Stolici o stanju Zagrebačke biskupije iz god. 1841, CCP, br. 3 (1979), str. 93-108.

¹⁷ Đakovačka i Srijemska biskupija. Biskupijski procesi i izvještaji. Monumenta Croatica Vaticana – Posebna izdanja 2, Croatia christiana – Fontes 15, Zagreb 1999, str. 355-496. U toj knjizi objavljena su izvješća od 1600. do 1875.

¹⁸ U časopisu CCP Grah je objavio detaljan sadržaj svakog izvješća o pojedinim istarskim biskupijama: Pićanskoj (1589-1780), CCP br. 6 (1980), str. 1-25; Porečkoj, CCP br. 12 (1983), str. 1-47; Pulskoj (1592-1802), CCP br. 20 (1987), str. 26-68; br. 21 (1988), str. 63-106; Novigradskoj (1588-1808), CCP br. 16 (1985), str. 63-93; br. 17 (1986), 113-147; i posebno: Pazinski kraj u izvještajima pićanskih i porečkih biskupa, *Vjesnik Historijskog arhiva u Rijeci i Pazinu*, XXVI. (Rijeka-Pazin, 1983), str. 201-218; Prve sačuvane relacije istarskih biskupa Svetoj stolici, Isto, vol. XXX. (1988), 79-89.

¹⁹ Marko JAČOV, *Spisi Tajnog vatikanskog arhiva XVI -XVIII veka*. Srpska akademija nauka, Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskoga naroda, II. odeljenje, knjiga 22, Beograd 1983.

²⁰ O radu Marka Jačova v. Pogovor uz drugo izdanje moje knjige: *Katolička crkva i pravoslavlje u Dalmaciji*, Kršćanska sadašnjost – Školska knjiga, Zagreb 1992.

tekst u originalu i u hrvatskom prijevodu. Od toga se odustalo, ne samo zbog toga što bi izdanje bilo preopširno, nego i zato da se izbjegnju ponavljanja. Pojedini biskupi ponavljaju već rečeno ili opširno tumače nešto što nema posebne važnosti. Zato nam se učinilo najprimjerenije da se daje takav sažetak na hrvatskom jeziku u kojemu nije ništa bitno ispušteno. Osim toga, s pravom se pretpostavlja da svi koji se profesionalno bave našom daljom prošlošću mogu bar s razumijevanjem čitati latinske tekstove. Za ostale je dovoljno ono u sažetku. Za svako izvješće nije pronađen odgovor Kongregacije ni u ASV ni u BAS.

Transkripcija tekstova obavljena je prema općenitim normama za izdavanje tekstova, tj. vjerno se slijedi original. Izmjene su pravopisne naravi: velika i mala slova, interpunkcije i sl. U tome se slijedi suvremeni način pisanja. Slova *u* i *v* transkribirana su prema današnjem izgovoru. U ono vrijeme uobičajene kratice ovdje se redovito razrješuju, jer bi današnjim povjesničarima mogle praviti teškoće. U bilješkama kratice se razrješavaju samo kad je to nužno za razumijevanje. Vlastita imena ostavljaju se uvijek točno prema originalu. Velikim početnim slovom pisani su također pridjevski oblici gradova, naroda i država. Kad je pretpostavljeno da je oblik iskrivljen ili manje poznat, navedeno je suvremeno ime u bilješci. Ne pravi se razlika među slovima *i* i *j*, osim u nekim imenima osoba i mjesta, gdje je uobičajeno pisanje J (Jesus, Justinus, Jadera etc.), inače je ovdje uvijek upotrijebljeno slovo *i* (ejus = eius, officij = officij). Na veće tekstualne pogreške upozoreno je u bilješkama. Manje i očite pogreške ispravljene su bez naznake. Budući da je relativno malo bilješki koje se odnose na čitanje teksta, nismo ih posebno vodili, nego su i one uključene među bilješke vezane uz sadržaj.

U ovom radu dosta sam se koristio savjetima i radovima dr. Josipa Burića. Planirao sam da će ovo biti prva knjiga u dugom nizu biskupijskih izvješća, vizitacija i druge neobjavljene građe iz Vatikanskih arhiva, kako je rečeno u gornjem tekstu, napisanom prije više godina. Trudio sam se da se osnuje neki institut za istraživanje i objavljivanje te građe. Početne nade nisu izdržale iskušenja. Da ipak nisu bile bez ikakva pokrića, pokazuje i ovaj rad. Pripremao sam ga djelomično u okviru projekta Hrvatskoga instituta za povijest: Izvori za povijest Kraljevine Hrvatske u Vatikanskim arhivima, dok je projekt postojao. U to vrijeme Zrinka Blažević i Boris Nikšić kolacionirali su moj ispis s originalom. Hvala na pruženoj pomoći osoblju Tajnoga vatikanskoga arhiva te Enveru Ljuboviću iz Senja. Kad sam zbog drugih poslova gotovo zaboravio na ovaj rad, pobrinuo se dr. Josip Kolanović, ravnatelj Hrvatskoga državnog arhiva, da dugogodišnji rad ne ostane u rukopisu. Inače, trebalo je napraviti još samo kazala osoba, mjesta i pojmova. Tu zadaću preuzeo je dugogodišnji suradnik Darko Nekić i uspješno ga priveo kraju.